

Recull d'epígrafs ibèrics al Vallès Oriental. Aportacions a la comprensió de l'estructura indígena en el procés de romanització

M. I. Panosa

INTRODUCCIÓ

Cal justificar la brevetat del present treball, el qual, en el seu moment de presentació en aquestes Jornades de l'any 1987, fou concebut com un recull inicial d'inscripcions a la comarca del Vallès Oriental, sense la possibilitat d'oferir resultats definitius sobre l'epigrafia ibèrica de la zona.¹ Es presenten aquí trenta-tres documents, trenta-un dels quals eren inèdits. El catàleg que ve a continuació inclou la transcripció i el comentari epigràfic de cada peça.² Una referència general i els raonaments pertinents sobre el marc historico-arqueològic dels documents tanquen aquest espai preliminar dedicat a l'epigrafia ibèrica del Vallès Oriental.

Abans que res, he d'agrair la col·laboració que han ofert els diversos estudiosos, particulars i museus locals de la comarca, ja que a ells es deu que aquesta compilació hagi estat possible. Així mateix, és d'esperar que les futures intervencions arqueològiques proporcionaran nous documents en aquesta àrea.

En darrer terme, s'ha de remarcar la importància que tenen els estudis epigràfics del món ibèric per tal com poden aportar moltes dades sobre aspectes geogràfics, comercials, de poblament, etc., sense esmentar ja llur contribució al coneixement de l'escriptura i de la llengua ibèriques.

1. Dos articles publicats en els darrers anys aporten dades més completes i conclusives sobre el tema. Vegeu PANOSA, 1992 i PANOSA, (en premsa).

2. En aquest cas s'exposen la transliteració i la interpretació obtingudes en estudis posteriors pel fet d'ésser més definitives. Això significa, doncs, que hi haurà alguns canvis respecte al contingut de les preactes.

CATÀLEG

1. *Jituiskeraruf*. Can Vedell (Bigues i Riells). Publicada per primera vegada per M. Hernández Yllán.³ Fragment de plat (base) trobat, segons l'autor, a la cambra de foc del forn núm. 1, superficialment. Cronologia del jaciment: segles III-II aC. Al fragment conservat de la inscripció podrien precedir els signes *a o tu*. Tindríem una designació antroponímica amb la segmentació següent: *aitu* (o *tuitu*) *isker* més el sufix *-ar*.

2. *orkeiruf / orkeibarbauf*. Can Vedell (Bigues i Riells). Publicada també per Hernández Yllán.⁴ Fragment de gerreta bitroncocònica de ceràmica grisa de la costa catalana. Dues línies incompletes. S'hi poden distingir els elements següents: *a) orke iruf* i *b) orke ibar bauf*, on el primer —*orke*— és típic de noms propis; *ibar* és un altre possible element antroponímic. Possible inscripció de propietari o de dedicatòria.

3. *ta*. Pla de Rifanyès (Pla de les Parets, Cardedeu). Museu de Cardedeu.⁵ *Pondus* de terra ciuta de forma trapezoïdal irregular, de color ataronjat. Creu de Sant Andreu incisa amb solc gruixut i profund. Aquest tipus de marca és freqüent sobretot als ponderals i també apareix a nombrosos recipients ceràmics. Es considera relacionada amb el control de partides, de quantitats o amb un altre tipus de mesura.

4. *ta*. *Pondus* de terra cuita de forma trapezoïdal. Procedència desconeguda. Conservat al Museu de Granollers.⁶ Color ataronjat. Sobre el signe, vegeu comentari al núm. 3.

5. *in e* (?). Turó de Can Pertegàs (Canovelles). Museu de Granollers. Fragment de base d'un *pyxis* amb peu sortint i de paret còncava de ceràmica campaniana B, forma Lamboglia 3, Morel 7.553. Segona meitat del segle II o primera meitat del segle I aC. El tercer signe (*e*) és dubtós. Paral·lels per a *in*, els tenim a Azaila, Ullastret, Enserune i Lliria.⁷

6. *bel / tui*. Can Malla (Palou, Granollers). Col·lecció Cantarell. Pàtera de vernís negre, forma Lamboglia 5, Morel 2.258, de producció B-oide. Darrerria del segle II o primera meitat del segle I aC. El primer text té paral·lels a Azaila⁸ i a Enserune,⁹ amb la forma *bela*. Es podria completar de la manera següent: *bel(es)*, i donaria un element antroponímic ben conegut en ibèric. El segon text es podria completar donant *tui(ti)*, que té un paral·lel en una àmfora d'Elna.¹⁰ Els textos *bel* i *tui* poden ésser noms propis abreujats.

3. 1983. Vegeu també *MLH* III (= UNTERMANN, 1990), C. 22.1 i PANOSA, 1992, núm. 4, on s'esmenten alguns paral·lels epigràfics.

4. 1983. Vegeu també *MLH* III, C. 22.2, i PANOSA, 1992, núm. 5, amb els paral·lels epigràfics respectius.

5. PANOSA, 1992, núm. 7.

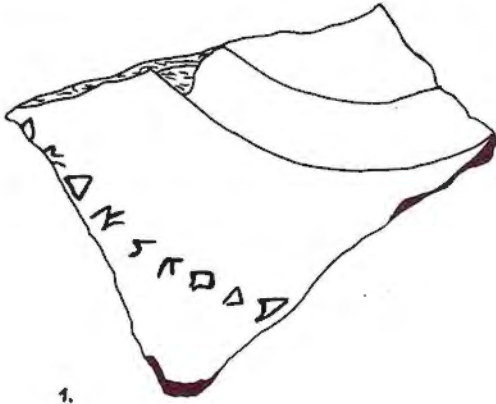
6. PANOSA, 1992, núm. 8.

7. Respectivament, SILES, núm. 1.033, 1.034, 1.035 i 1.036. Vegeu també *MLH* III, C. 23.1 i PANOSA, 1992, núm. 6, amb els comentaris corresponents.

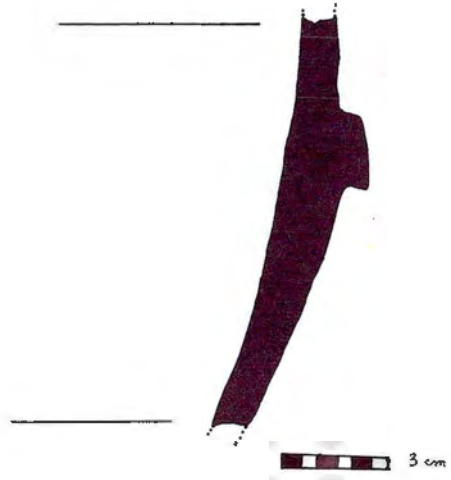
8. SILES, núm. 405-406.

9. SILES, núm. 407.

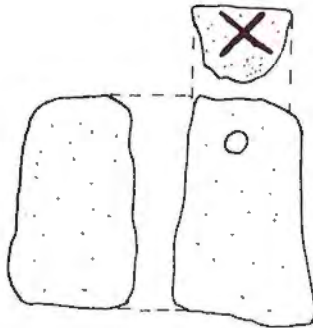
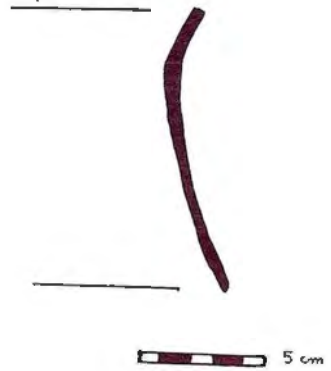
10. SILES, núm. 860. També *MLH* II (= UNTERMANN, 1980), B.9.17. Vegeu altres paral·lels en general a *MLH* III, C.24.1 i a PANOSA, 1992, núm. 9.

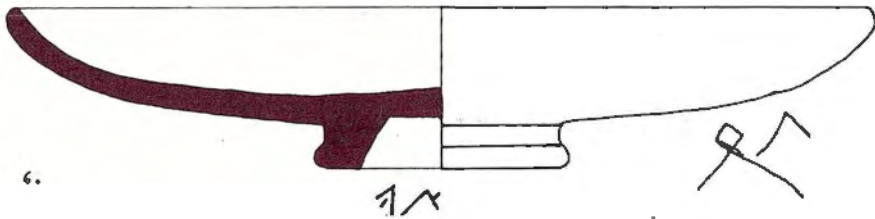
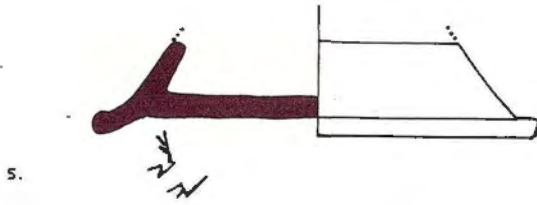
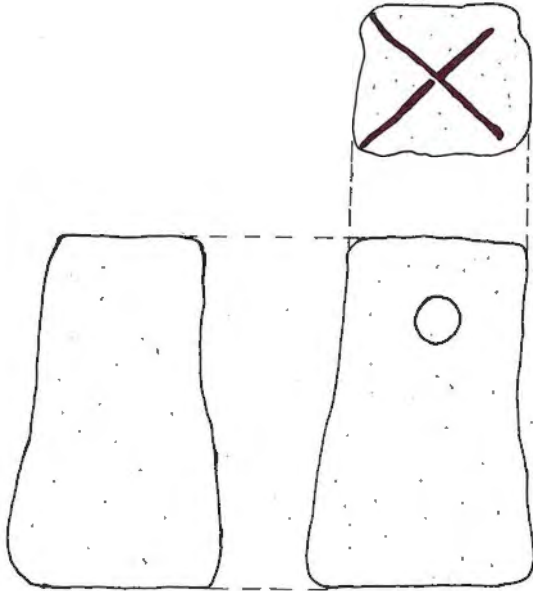
1.

2.

3.

7. *tu*. Urbanització de can Carlons o de cal Ros de Cabanes (l'Ametlla). Pàtera incompleta de ceràmica de vernís negre descoberta en una sitja. Actualment desapareguda. La referència ha estat donada per J. Estrada. La forma *tu* es pot comparar amb l'esmentada *tui* d'una àmfora d'Elna. Apareix també repetida (*tutu*) en una pàtera campaniana d'Azaila.¹¹

8. (?) Olivar d'en Pedrals (la Garriga). Museu de Granollers. Esgrafiament dubtós sobre un *pondus* de forma trapezoïdal allargada, escantonat. Es conserven restes d'incisions corresponents a un signe que no es pot identificar.¹²

9. *o*. Can Bordoï (Llinars del Vallès). Museu de Llinars. Nansa d'àmfora ibèrica de la costa catalana amb pasta rosada. Conserva part de la paret. Un sol signe, que té paral·lels —associat amb *a*— a Azaila en ceràmica campaniana¹³ i en una fusaiola.¹⁴ A Enserune també apareix.¹⁵

10. *o*. Can Rossell (Llinars). Museu de Llinars. Fragment de base d'una pàtera de ceràmica campaniana B. Forma Lamboglia 5, Morel 2.250. Segona meitat del segle II o primera meitat del segle I aC. Vegeu comentari al núm. 9.¹⁶

11. *ef*. Can Rossell (Llinars). Museu de Llinars. Fragment de base d'una pàtera de ceràmica de campaniana B. Forma Lamboglia 5, Morel 2.250. De la segona meitat del segle II o primera meitat del segle I aC. Un paral·lel, el tenim en un fragment de campaniana B de Sant Miquel de Sorba.¹⁷

12. *tas*. Can Rossell (Llinars). Museu de Llinars. Fragment de base de ceràmica campaniana B-oïde. Forma Lamboglia 5, pròxima a la forma Morel 2.257c1, datada vers el 120-30 aC. Es troben paral·lels a Azaila, sobre ceràmica campaniana i en una fusaiola, però amb l'altra sibilant.¹⁸ Podria tractar-se de l'abreujament d'un nom propi.¹⁹

13. *aobas*. Can Rossell (Llinars del Vallès). Museu de Llinars. Fragment de base de ceràmica de vernís negre. És comparable a *aubas* o *aiubas* en monedes de Sagunt.²⁰ La forma *auba* és present en un plom de la Bastida de Moixent.²¹ El text de can Rossell indica possiblement un nom propi.

14. *ta*. Pont de Rialbs (Llinars).²² Museu de Llinars. Nansa d'àmfora ibèrica apareguda a la sitja núm. 20. Comentari epigràfic en el núm. 3 d'aquest catàleg.

15. *ta*. Turó del Vent²³ (o el Far, Llinars). Museu de Llinars. Base de ceràmica de vernís negre, probablement àtica. Comentari epigràfic en el núm 3.

11. SILES, núm. 859. Altres paral·lels a PANOSA, 1992, núm. 10.

12. Vegeu PANOSA, 1992, núm. 11.

13. SILES, núm. 1.199 i 1.200.

14. SILES, núm. 1.201.

15. SILES, núm. 1.202. També PANOSA, 1992, núm. 12.

16. I també PANOSA, 1992, núm. 13.

17. SANMARTÍ, 1976. Vegeu el comentari també a PANOSA, 1992, núm. 14.

18. CABRÉ, 1954, núm. 32 i 243; SILES, núm. 772-774; *MLH* III, E. 1.211, 338 i 450.

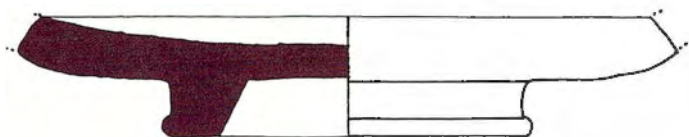
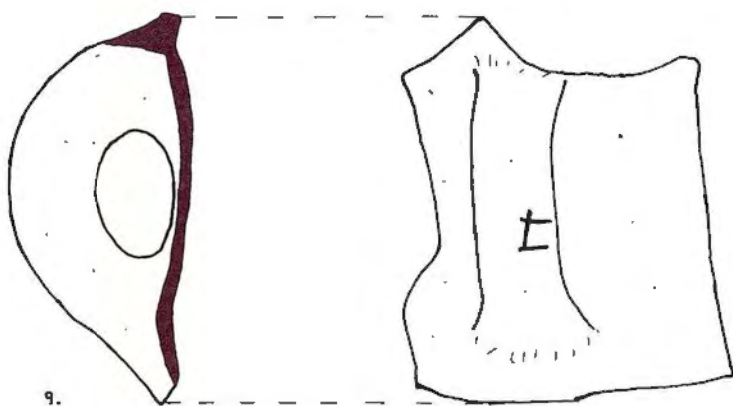
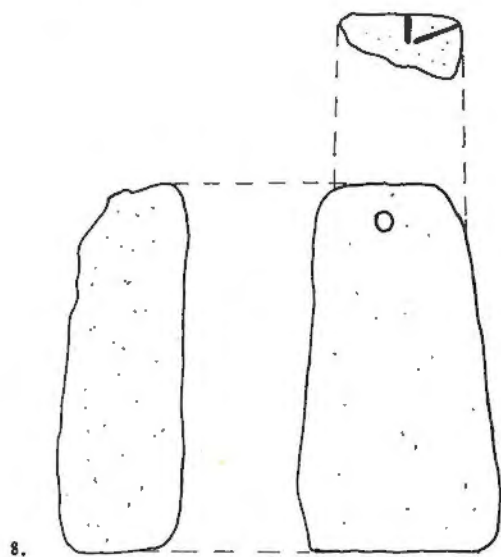
19. Vegeu exemples a PANOSA, 1992, núm. 15.

20. SILES, núm. 109 i 221. Tovar i Villaronga l'interpreten com el nom d'un magistrat.

21. Vegeu PANOSA, 1992, núm. 16.

22. PANOSA, 1992, núm. 17.

23. PANOSA, 1992, núm. 18.

7.

H

 3 cm

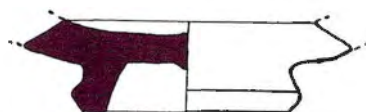
11.

ƒ

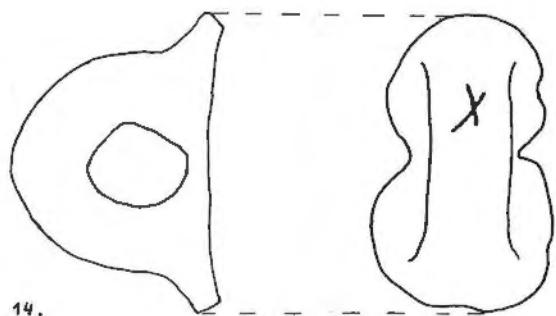

12.

ϩ H ϩ

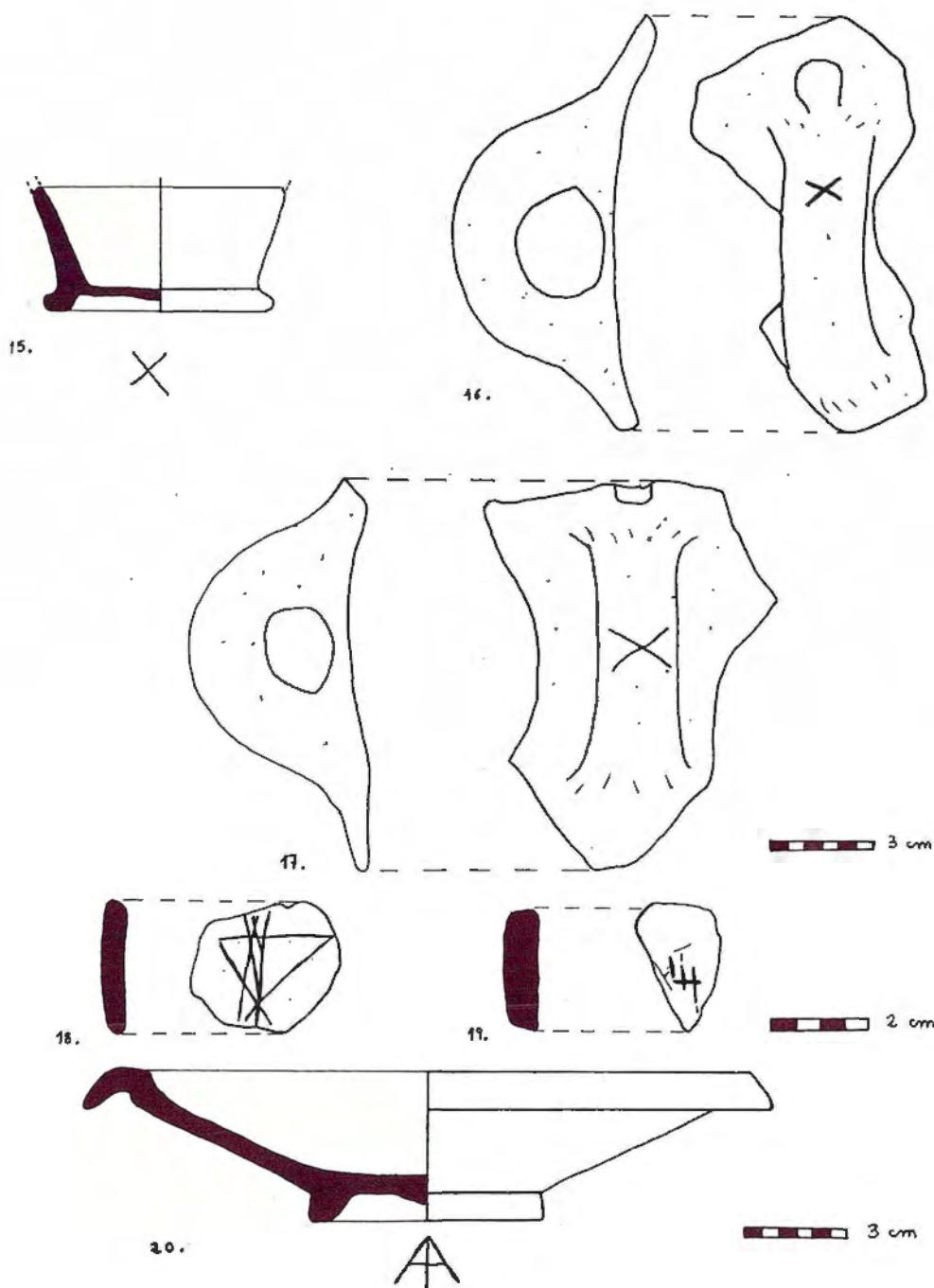

13.

14.

3 cm

16. *ta*. Turó del Vent²⁴ (Llinars). Museu de Llinars. Nansa d'àmfora ibèrica de la costa catalana amb impressió digital. Descobert a la sitja núm. 13. Comentari epigràfic en el núm. 3.

17. *ta*. Turó del Vent²⁵ (Llinars). Museu de Llinars. Fragment de nansa d'àmfora ibèrica de la costa catalana que conserva part de la paret. Aparegut a la sitja núm. 12. Comentari en el núm. 3.

18. *ko*. Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Disc o fitxa de ceràmica de cuita oxidant. Esgrafiat poc clar d'un sol signe i altres línies incises.²⁶

19. *ti*. Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Fragment informe de ceràmica de vernís negre, segurament campaniana A. Esgrafiat dubtós que també permet una lectura *to*. D'acord amb la primera lectura, té paral·lels a Ullastret, Alloza i Azaila.²⁷

20. AA (?). Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Pàtera de vernís negre gairebé completa. Forma Lamboglia 36, Morel 1.540. Entre la darrerria del segle III i el segle II aC. Trobada a la sitja núm. 24. Té l'aspecte d'una lligadura de dos signes: dues A o bé dues *ka* ibèriques.²⁸

21. *l** (?). Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Fragment de base d'una gerreta bitroncocònica grisa de la costa catalana. Text incomplet. Com a signe aïllat, el tenim en un dels ploms de Yátova i en ceràmica campaniana i *pondera* d'Azaila.²⁹

22. *ou* (?). Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Disc o fitxa de ceràmica de color groguenc. Podria representar un nexa (*ou*), però l'únic signe clar és *u*. Amb signes separats, *ou* apareix a Azaila sobre ceràmica ibèrica.³⁰

23. *jortinf*. Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Fragment informe de ceràmica de vernís negre, segurament campaniana A. Text possiblement incomplet, però malgrat tot amb un element antroponímic clar que és freqüent a diversos noms propis compostos, com ara *ortinseiki* (estela de Santa Perpètua de Mogoda), *alosortin* (en una ceràmica grisa d'Enserune), *nerseortin* (en un plom de Tarragona), etc.³¹ El text de Turó del Vent al·ludeix, doncs, segurament a un nom de persona.

24. *barkaker*. Turó del Vent (Llinars del Vallès). Museu de Llinars. Base de ceràmica àtica amb vernís de bona qualitat. El primer signe es podria confondre amb *ke*, i el quart amb *e*. Però una revisió ha permès la lectura que es presenta aquí, per a la qual es

24. PANOSA, 1992, núm. 19.

25. PANOSA, 1992, núm. 20.

26. Vegeu comentari a PANOSA, núm. 21.

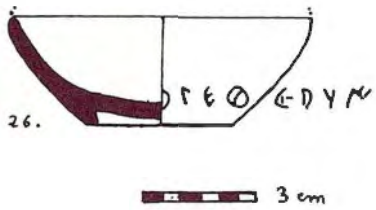
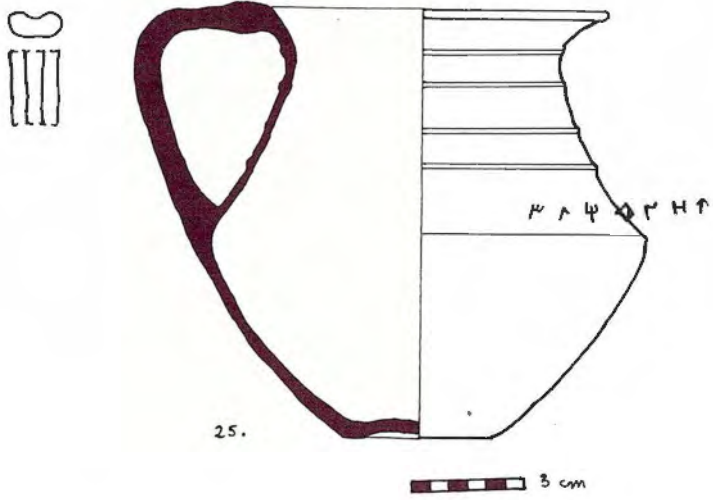
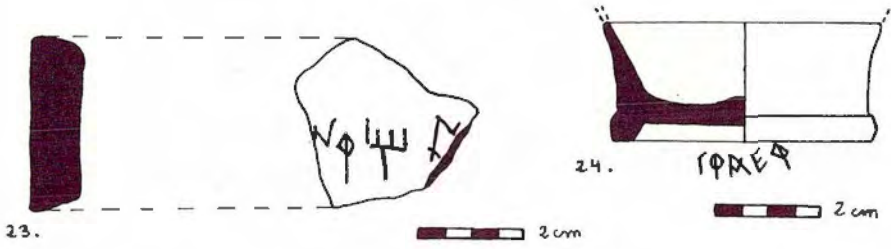
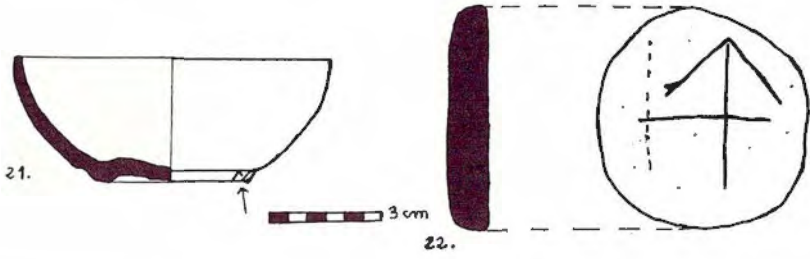
27. Respectivament: *MLH* III, V.2.39, *b*; *MLH* III, E.4.6, *c*; *MLH* III, E.1.282, *b*. Amb la lectura *to*, es pot comparar amb el text d'una ceràmica àtica d'Ullastret (*MLH* III, C.2.14, *b*). Vegeu comentari a PANOSA, 1992, núm. 22.

28. Vegeu comentari i exemples aproximats a PANOSA, 1992, núm. 23.

29. Respectivament: *MLH* III, F.20.3, A-II,5 i *MLH* III, E.1.64, 412, 429, 430 i 437. Vegeu comentari a PANOSA, 1992, núm. 24.

30. SILES, núm. 1.261, *MLH* III E.1.17. Sobre *u*, vegeu PANOSA, 1992, núm. 25.

31. Respectivament: *a*) SILES núm. 1.247, *MLH* III C.10.1; *b*) *MLH* II, B.1.254, i *c*) *MLH* III, C.0.1. Vegeu PANOSA, 1992, núm. 26.

troben paral·lels diversos.³² Es proposa la descomposició següent: *bark(e) + aker*, on el primer element podria ésser variant de *balke*. En tot cas, *barkaker* ens indica segurament el propietari de la peça.

25. *iltirnouf*. Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Gerreta bitroncocònica de ceràmica grisa de la costa catalana gairebé completa. Apareguda a la sitja núm. 23. El text consisteix en una fórmula antroponímica de la qual es conserva el primer element i part del segon. La primera part, *iltir*, compta amb nombrosos paral·lels a tot el territori ibèric.³³ El segon, *nouf*, es podria reconstruir com a *noufkos*, un paral·lel del qual es troba a Mailhac en una ceràmica campaniana.³⁴

26. *kuletekermi*. Turó del Vent (Llinars). Museu de Llinars. Fragment de base d'una gerreta bitroncocònica de ceràmica grisa de la costa catalana. Descobert durant la campanya d'excavació del "Pla de l'atur" de l'any 1984. Fou datat per l'equip d'arqueòlegs a la segona meitat del segle III aC. Es descompon en dos elements —que són típics dels noms propis—³⁵ seguits d'una partícula possessiva: *kule(s) teker mi*. La inscripció expressa, doncs, una designació antroponímica referida segurament al propietari de la peça.

27. *ta*. Castellruf (Martorelles de Dalt). Col·lecció Cueto. Pedra de corall de color vermell clar. Descoberta a la sortida de l'habitació núm. 4 del jaciment, junt amb una peça de joguina i una moneda de bronze amb la cara de Persèfone o de Tanit. La incisió és profunda i rectilínia. Vegeu comentari epigràfic al núm. 3.³⁶

28. *to / ta*. Castellruf (Martorelles de Dalt). Col·lecció Cueto. Gerreta bitroncocònica incompleta de ceràmica grisa de la costa catalana. El primer esgrafiat —*to*— està incís a la part superior del vas per damunt de la carena. El segon —*ta*— es presenta a la cara externa de la base. Ambdós foren practicats amb posterioritat a la cocció. El text *to* es pot comparar amb el que apareix en una ceràmica campaniana d'Azaila i amb el d'una ceràmica àtica d'Ullastret.³⁷ Respecte a *ta*, vegeu el comentari al núm. 3 d'aquest catàleg.

29. *ta*. Bosc Gran (Palau de Plegamans - Lliçà d'Amunt). Museu de Palau de Plegamans. *Pondus* de terra cuita de forma quadrangular i coloració grisa intensa.³⁸ Signe estilitzat que ocupa tota la cara superior. Vegeu comentari al núm. 3.

30. *ta*. Bosc Gran (Palau de Plegamans - Lliçà d'Amunt). Museu de Palau de Plegamans. Tassa incompleta de ceràmica grisa de la costa catalana.³⁹ Signe de trets llargs, incís a la cara externa de la base. Vegeu comentari al núm. 3.

32. Vegeu PANOSA, 1992, núm. 27.

33. És més freqüent a l'inici: SILES, núm. 1.010-1.018. Una llista d'antroponims amb aquest element és als *MLH III*, 1, p. 223.

34. SILES, núm. 1.197, *MLH II*, B.5.1. Vegeu també PANOSA, 1992, núm. 28.

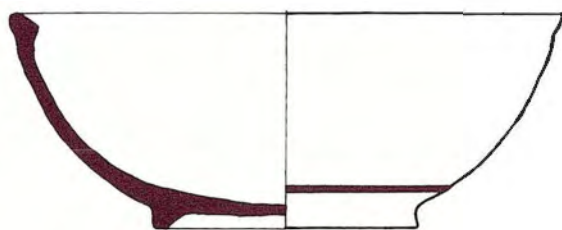
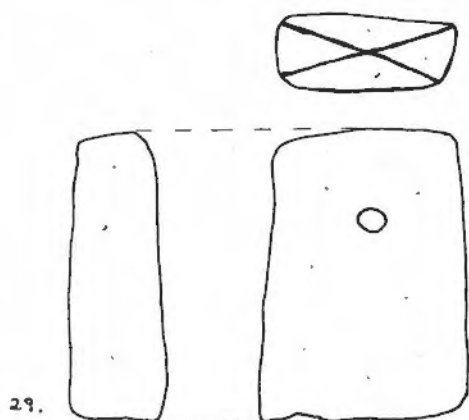
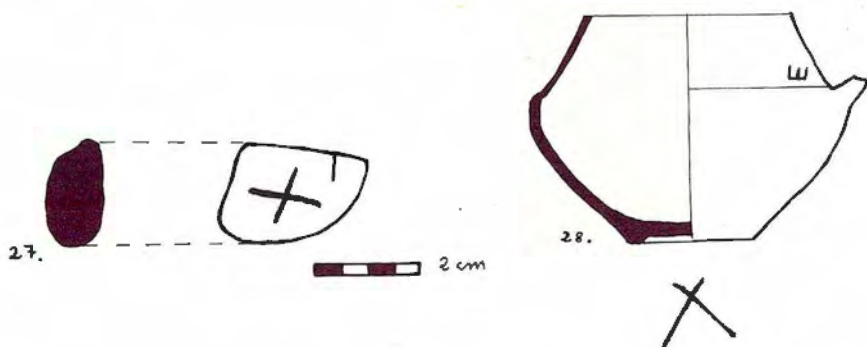
35. Vegeu comentari i paral·lels a PANOSA, 1992, núm. 29.

36. També PANOSA, 1992, núm. 30.

37. Respectivament, *MLH III*, E.1.65, *b* i C.2.14, *b*. Vegeu PANOSA, 1992, núm. 31.

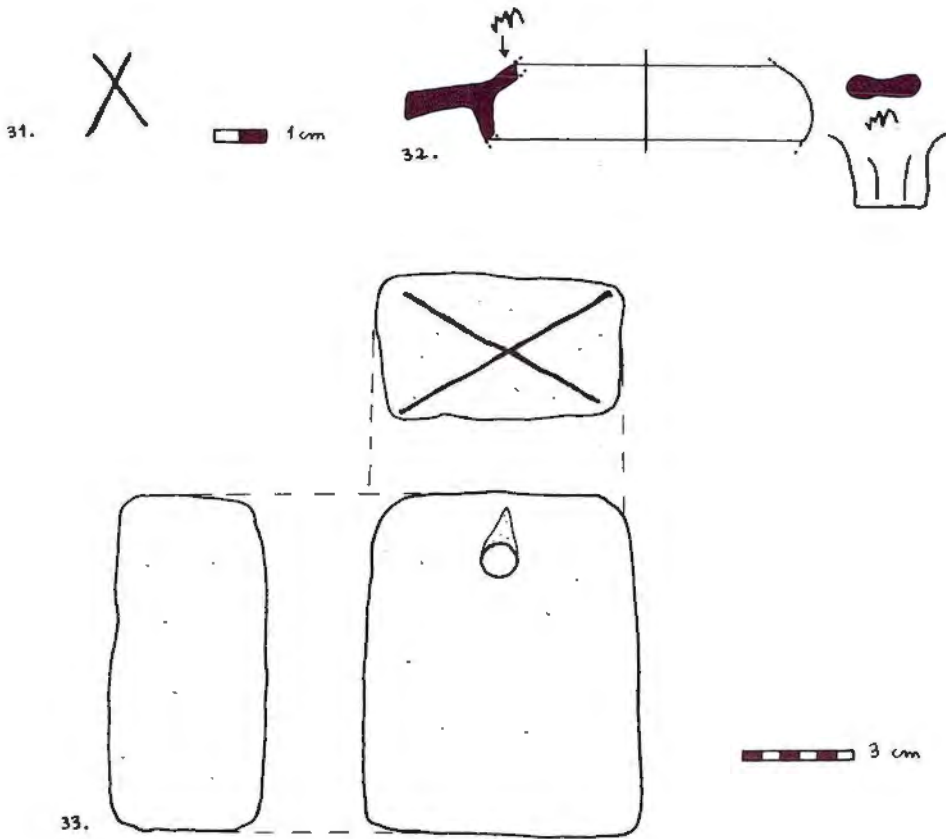
38. PANOSA, 1992, núm. 32.

39. PANOSA, 1992, núm. 33.

30.

31. *ta.* Can Record (Sant Antoni de Vilamajor). Museu de Llinars. Pàtera de vernís negre en procés de restauració, per la qual cosa en manca el dibuix.⁴⁰ Signe marcat a la superfície externa de la base. Vegeu comentari al núm. 3.

32. *sl.* La Galaieta (Sant Feliu de Codines). Museu de Sant Feliu de Codines. Carena i part de la nansa d'una gerreta bitroncocònica de ceràmica grisa de la costa catalana. L'esgrafiament es presenta a la part superior de la nansa, on fou marcat abans de la cocció de la peça. No es troben paral·lels per a aquest text.⁴¹

33. *ta.* Can Puig (Sta. Eulàlia de Ronçana). Museu de Granollers. *Pondus* de terra cuita de forma quadrangular i de coloració grisa.⁴² Comparable al núm. 29 i —respecte al text *ta*— amb el núm. 3.

40. PANOSA, 1992, núm. 34.

41. Tan sols n'hi ha per al primer signe, junt amb un altre de diferent. Vegeu PANOSA, 1992, núm. 43.

42. PANOSA, 1992, núm. 44.

CONTEXT GEOGRÀFIC

Els documents presentats segueixen dues zones d'ocupació. Una se situa als turons de la Serralada Litoral (principalment Castellruf i Turó del Vent o el Far). Llinars del Vallès, i més concretament el jaciment de Turó del Vent, posseeixen en aquest sentit una quantitat molt notable d'epígrafs (més de la meitat de la suma total). L'altra zona que ha proporcionat esgrafiats és la plana. Hi apareixen disseminats per les valls del Tenes, del Congost i del Mogent, sense mostrar cap concentració especial. En aquest cas, un bon nombre de peces provenen de vil·les romanes republicanes. Una mica al marge d'aquest territori planer queden el Turó de la Galaieta (a Sant Feliu de Codines), i el puig de Montclús (al vessant del Montseny).⁴³ Molt suggestives serien, d'altra banda, les aportacions dedicades a la comprensió de l'ordenació territorial i dels patrons de circulació comercial existents a l'anomenada *Lauro*,⁴⁴ com a denominació territorial i administrativa que caldria situar en el Vallès Oriental.

CONCLUSIONS

El context cronològic d'aquests epígrafs se centra principalment entre els segles III-IaC, encara que en algun cas es podria remuntar al segle IV.⁴⁵ De tota manera, el gruix més important s'insereix de manera força homogènia en el marc de la romanització. En general, poden reflectir la integració gradual d'un món indígena que conserva tant una llengua com una escriptura pròpies, al sistema econòmic i administratiu de Roma. No està encara ben definit el significat precís del contingut d'aquests esgrafiats, però s'hi poden entreveure elements de propietat i de fabricació. Hom hi observa designacions onomàstiques interessants que en bona part es documenten en altres inscripcions, i que indiquen molt probablement el propietari del suport on s'expressen. En altres casos, es tracta de marques de tipus comercial que responen a un sistema que ja era en circulació a la Mediterrània des de feia segles i que els ibers, sens dubte, també adaptaren a llur simbologia i al mateix control de fabricació i comercialització.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERTOS FIRMAT, M. L. *La onomástica personal primitiva de Hispania Tarraconense y Bética*. Salamanca: CSIC; Instituto Antonio de Nebrija, 1966.
ARRIZABALAGA, A.; PARDO, J.; SADURNÍ, J. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa de Catalunya, 1984.

43. Els materials del qual han estat inclosos en un altre treball (1992, núm. 35-42).

44. Estrada, a ESTRADA i VILLARONGA, 1967, p. 150-153. També Pardo, a ARRIZABALAGA, PARDO i SADURNÍ, 1984, p. 74-75.

45. Núm. 24.

- BARBERÀ FARRAS, J. «La necrópolis ibérica de Cabrera de Mar». A: *Monografías*, XXXV. Barcelona: Instituto de Prehistoria y Arqueología, 1970.
- CABRÉ AGUILÓ, J. *Corpus Vasorum Antiquorum de Azaila*. Cap. III. Barcelona; Saragossa: Museos Arqueológicos de Madrid, 1954, p. 23-35.
- ESTRADA, J.; VILLARONGA, L. «La Lauro monetal y el hallazgo de Cànoves». A: *Monografías*, XXVIII. Barcelona: Instituto de Prehistoria y Arqueología, 1967.
- HERNÁNDEZ YLLAN, M. *Yacimiento ibérico de Can Badell (Bigues-Riells del Fai)*. Vol. I-II. Barcelona: Instituto de Prehistoria y Arqueología, 1983.
- LAMBOGLIA, N. «Per una classificazione preliminare della ceramica campana». A: Estratto dagli *Atti del I° Congresso Internazionale di Studi Liguri*. Bordighera, 1952.
- MALUQUER DE MOTES, J. *Epigrafía prelatina de la Península Ibérica*. Barcelona: Instituto de Arqueología y Prehistoria, 1968. [Publicaciones eventuales, 12]
- MOREL, J. *Céramique campanienne: les Formes*. Text i làmines. Roma: Bibliothèqne des Écoles Françaises de Rome, fasc. 244, 1981.
- PANOSA, M. I. «Catàleg i anàlisi dels epígrafs del Vallès Oriental». *Limes* [Cerdanyola], 2 (1992), p. 57-75.
- «Epigrafía ibèrica al Vallès Oriental. Resultats». *Limes* [Cerdanyola], 3. [En premsa]
- SANMARTÍ GREGO, E. «Breu aproximació a la ceràmica de vernís negre del poblat de St. Miquel de Sorba». *Cypselà* [Girona], I (1976), p. 125-128.
- SILES, J. *Léxico de inscripciones ibéricas*. Epigrafía Hispánica. Madrid: Ministerio de Cultura de Madrid, 1985.
- UNTERMANN, J. *Monumenta Linguarum Hispanicarum*. Band II (= *MLH* II). Die Inschriften in iberischer Schrift aus Südfrankreich. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1980.
- *Monumenta Linguarum Hispanicarum*. Band III (= *MLH* III). Die iberischen Inschriften aus Spanien. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1990.